Gardzińska, Janina

Zróżnicowanie językowe województwa siedleckiego w świetle wybranych faktów leksykalnych

Szkice Podlaskie 5, 60-70

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

JANINA GARDZIŃSKA

Zróżnicowanie językowe województwa siedleckiego w świetle wybranych faktów leksykalnych

Województwo siedleckie obejmuje swym zasięgiem ziemie należące historycznie do różnych dzielnic Polski. Jest to teren przejściowy, na którym zbiegają się nie tylko dawne granice dzielnicowe Mazowsza i Małopolski (od połowy XIII wieku), ale również granice polityczne między Polską i Rusią (wiek XII–XIII), a od XIV wieku Litwą[1]. Przez środek województwa, z kierunku południowo-zachodniego na północ, biegnie granica oddzielająca historyczne Mazowsze od Podlasia (XVI w.)[2], część południowa zaś należy do Małopolski. Krzyżują się więc tu granice regionów, a co za tym idzie, dialektów, poddialektów i gwar (mapa 1).

Wiadomo, że dla historii dialektów szczególne znaczenie mają ruchy osadnicze. Badany teren i pod tym względem jest interesujący[3]. W XII wieku na Podlasiu ścierają się również elementy osadnicze: jaćwieskie, polskie, ruskie, litewskie i inne. Wyprawy jaćwieskie przeciwko Rusi były być może przyczyną budowania grodów obronnych, czego przykładem jest powstanie Brześcia nad Bugiem, a później Drohiczyna[4]. Wokół grodów powstawały wsie z osadnikami z Rusi wołyńsko-halickiej, a szlak osadniczy wiódł Bugiem. Drugi kierunek osadnictwa w tym czasie prowadził z Mazowsza. Osadnicy polscy kierowali się początkowo na obszary między Bugiem a Liwcem i osiedlali wokół takich grodów, jak Liw, Nur i Wizna, które wyznaczały zarazem wschodnie granice Mazowsza. Osadnicy mazowieccy wywodzili się na ogół z drobnej szlachty. Te dwie fale osadnicze, ruska i polska (mazowiecka), zetknęły się na linii Bugu w okolicach Drohiczyna i Mielnika. Jednak najbardziej intensywna fala osadnicza, przede wszystkim drobnej szlachty mazowieckiej, przypada na koniec XIV i początek XV wieku.

Na Podlasiu, jak podaje J. Wiśniewski[5], istniały wsie drobnej szlachty pochodzenia mazowieckiego, ruskiego i tatarskiego, wsie chłopskie w dobrach królewskich oraz kościelnych pochodzenia polskiego, ruskiego i litewskiego, wsie miejskie zwane przedmieściami, a także osady młyńskie i puszczańskie. Największą trwałość osadniczą zachowały wsie drobnoszlacheckie oraz chłopskie powstałe na obszarach dóbr królewskich i kościelnych. Na przełomie XV i XVI wieku tereny Podlasia były już w dużym stopniu zasiedlone i ten stan osadnictwa utrwalił się na następne stulecia.

WOJEWÓDZTWO SIEDLECKIE
Sadowa
Ceranów
Bug
Łochów
Stoczek
Kosów
Sterdyń
Liwiec
Sabnie
Miedzna
Jadów
Jabłonna Lacka
Korytnica
Węgrów
Strachówka
Liw
Sokołów Podl.
Repki
Korczew
Dobre
Bielany
Wierzbno
Paprotnia
Poświętne
Stanisławów
Grębków
Mokobody
Przesmyki
Suchożebry
Jakubów
Kałuszyn
Kotuń
Mordy
MAZOWSZE
PODLASIE
Mrozy
Siedlce
Mińsk Maz.
Dęba W.
Skórzec
Cegłów
Zbuczyn
Siennica
Kostrzyn
Wisniew
Latowicz
Kołbiel
Wodynia
Trzebieszów
Parysów
Krzna Płn.
Osieck
Łuków
Pilawa
Chromin
Krzna Płd.
Sobienie Jeziory
Stanin
Garwolin
Wola Mysłow.
Miastko Kość.
Krzywda
Wilga
Górzno
Żelechów
Wisła
Wojcieszków
Łaskarzew
Sobolew
Adamów
Kłoczew
Trojanów
Tysmienica
Serokomla
Maciejowice
granica Mazowsza z XVI w.
Wieprz
Zalewski'96
MAŁOPOLSKA

W ciągu XVI i XVII wieku Podlasie nadal pozostawało terenem zasiedlanym przez nowych osadników, ale nasilenie procesów kolonizacji było o wiele mniejsze niż w okresie poprzednim. W drugiej połowie XVII wieku kolonizacja z Mazowsza przesunęła się na obszary puszcz, a następnie dalsze kresy wschodnie. Ze wschodu jeszcze w XVIII wieku napływała na Podlasie ludność białoruska z obszarów zza Grodna, Wołkowyska i rdzennej Białorusi. Na terenach objętych badaniami występowała więc obok osadnictwa mazowieckiego kolonizacja białoruska i małoruska. Do dzisiaj w nazwach niektórych wsi na Podlasiu zachowały się przymiotniki świadczące o charakterze dawnego osadnictwa, np. Stok Lacki i Stok Ruski, Kosów Lacki i Kosów Ruski, Jabłonna Lacka i Jabłonna Ruska.

Z Mazowsza osadnicy udawali się zarówno w kierunku północno-wschodnim, jak i południowo-wschodnim. Drobna szlachta z południowych ziem mazowieckich (liwskiej, warszawskiej i czerskiej) osiedlała się na przylegających obszarach m.in. województwa lubelskiego oraz sandomierskiego. Na terenie objętym badaniami była to głównie ziemia łukowska i — jak podkreśla W. Smoleński[6] — właśnie tą ziemią posuwała się kolonizacja drobnej szlachty na Ruś Czerwoną, natomiast „pas wschodni ziemi łukowskiej (...) usiany był mnóstwem gniazd drobnoszlacheckich".

Na badanym terenie województwa siedleckiego po prawej stronie Liwca, wzdłuż rzeki, spotykamy przeważnie osadnictwo drugiej fazy (podobnie dalej na wschód, m.in. w okolicach Łosic), na co wskazują położone tam liczne polskie wsie szlacheckie, gdy po lewej stronie rzeki przeważają wsie chłopskie. Niektóre wsie szlacheckie znajdujące się po lewej stronie rzeki, jak podaje J. Mikulski[7], są nowe, gdyż pochodzą z kolonizacji w końcu XIX wieku.

Na obszarze objętym badaniami występuje znaczne zróżnicowanie językowe, spowodowane nie tylko czynnikami terytorialnymi (przynależnością poszczególnych części do różnych regionów Polski), ale również społecznymi (wsie szlacheckie i chłopskie). Uwidoczniają to prace dialektologiczne z Mazowsza i Podlasia, zwłaszcza Władysława Cyrana[8] i Anny Kowalskiej[9]. Potwierdzają ten stan również moje badania.

Zachodnią część województwa stanowi tzw. Mazowsze Stare (bliższe)[10] z gwarami Mazowsza Garwolińsko-Siedleckiego na południu i Warszawsko-Węgrowskiego na północy. Wschodnia część województwa to Podlasie z gwarami Podlasia Łukowsko-Międzyrzeckiego na południu oraz zasięgami gwar Podlasia Bielskiego na północy.

Omawiany teren dzielą liczne izofony, m.in. przebiegają tu:

— południowa i wschodnia granica wymowy **y** jak **i** (*riba*),

— zachodnio-południowa granica obszaru z wymową dawnego **ā** (a długie) jak **a** (*ḃaua*, *trava*),

— wschodnia granica szerokiej wymowy nosówki przedniej' **ę**, jako **a** nosowe bądź z zanikiem nosowości (*ida*, *roḃa*) oraz analogicznej wymowy samogłoski ustnej **e** w pozycji przed spółgłoską nosową (*tamtan*, *ćamno*, *źaṁa*),

— enklawy wymowy z zanikiem wargowości spółgłoski v̀ przy jej asynchronicznej wymowie (*źara*),

— południowa granica wymowy typu *śvat* i inne[11].

Badania dialektologiczne w województwie siedleckim przynoszą także różnorodny materiał leksykalny. W granicach jednego z dawnych powiatów, a nawet jednej gminy, obserwuje się ciekawe zróżnicowanie nazw nie tylko pod względem fonetycznym, ale także morfologicznym, leksykalnym i semantycznym.

Kiedy mówi się o zróżnicowaniu językowym terenu, należy pamiętać, że pewne stadium języka, w tym wypadku gwar, do którego to zróżnicowanie odnosimy, podlega ciągłym zmianom pod wpływem różnorodnych czynników, co szczególnie dostrzega się w słownictwie. Giną pojedyncze nazwy i całe ich grupy. Czasem wiąże się to z zanikiem samych desygnatów; inna przyczyna tkwić może w zastępowaniu nazw gwarowych ogólnopolskimi w procesie interferencji odmiany literackiej języka i odmiany gwarowej. Wiele nazw należących do starszej warstwy słownictwa funkcjonuje już tylko w mowie najstarszych mieszkańców wsi, często przeszły one całkowicie do biernego zasobu leksykalnego tych ludzi. Stąd też jest to ostatni moment, by nazwy te zarejestrować. Szczegółowe badania leksykalno-semantyczne na mniejszych terytoriach gwarowych, prowadzone według gęstej siatki punktów wytypowanych w tym celu, pozwalają zgromadzić porównywalny materiał, a tym samym dokładniej przedstawić obraz zróżnicowania badanych gwar i wykryć związki leksykalno-semantyczno-słowotwórcze zachodzące między jednostkami badanego zasobu wyrazowego. Z drugiej strony badania takie mogą wyjaśnić nie znane dotychczas kwestie związane m.in. z osadnictwem, wzajemnymi wpływami kulturowymi Słowian itp., a więc zweryfikować niektóre dotychczasowe sądy i opinie.

Interesującym polem znaczeniowym wyrazów, tak w sferze zjawisk czysto językowych, jak i związków ogólnokulturowych, przede wszystkim etnograficznych, są nazwy wykonawców zawodów, rzemiosł i pewnych stałych czynności właściwych życiu i pracy na wsi. Należą one do warstw słownictwa narastającego w różnych okresach historii języka polskiego, ale niewątpliwie znaczna ich część znana już była w staropolszczyźnie przed wiekiem XVI[12]. Żywotność tych nazw w języku w dużej mierze uwarunkowana jest czynnikami pozajęzykowymi. Zanik wielu rzemiosł, zmieniający się w historii układu stosunków społeczno-gospodarczych, politycznych i kulturowych powoduje usuwanie licznych nazw zawodowych z czynnej mowy i przechodzenie ich do warstwy archaizmów językowych. Wiele z nich, jeśli nie zostały dotychczas odnotowane, ginie bezpowrotnie, giną też ślady ich zasięgów terytorialnych.

Już wstępna refleksja nad zebranym materiałem językowym może nasuwać pewne wątpliwości natury semantycznej. Przy badaniu treści znaczeniowej wyrazów ważne jest ustalenie sposobów językowego wyodrębniania desygnatów

w poszczególnych systemach gwarowych[13]. Na jednej mapie, która ilustruje zróżnicowanie leksykalne nazw odnoszących się do jednego desygnatu, nie mogą znaleźć się nazwy niejednorodne znaczeniowo. W sytuacji, kiedy funkcjonują w terenie nazwy nawarstwiające się historycznie, to mogą zachodzić między nimi różne przesunięcia znaczeniowe wraz z pojawianiem się nowych desygnatów w danym polu semantycznym i zanikaniem dawnych.

Przypatrzmy się więc jednej z map, która ilustruje odpowiedź na pytanie kwestionariusza o nazwę 'człowieka zajmującego się kastrowaniem zwierząt gospodarskich'. Pojawia się tu właśnie sytuacja, która została zasygnalizowana hipotetycznie wyżej. Współcześnie czynności, o których mowa, wykonuje na ogół lekarz wterynarii, toteż nazwy odpowiadające dawnemu desygnatowi przeszły najczęściej do biernego słownictwa najstarszego pokolenia mieszkańców wsi albo zostały zapomniane.

Zasięgi terytorialne zróżnicowanych leksykalnie, słowotwórczo, a także fonetycznie nazw tego desygnatu, zanotowanych na Mazowszu i Podlasiu, wyraźnie uwidaczniają podziały językowe województwa siedleckiego, a tym samym związki jego poszczególnych części z różnymi dialektami[14].

Na badanym terenie nazwy omawianego desygnatu tworzą następujące rodziny wyrazowe[15]: 1) *kastrownik* (odmiany fonetyczne: *kajstrownik*, *klajstrownik*), *kastrowak*, *kastrator*, *kastracz* (*kajstracz*), *kastrak*, *kastrarz*, *kastruch*; 2) *misiarz* (*mnisiarz*, *misarz*, *micharz*, *mnicharz*), *misak*, *misiut*; 3) *węgrzyn*, *węgier*; 4) *trzebiacz*, *wytrzebiacz*; 5) *kapłoniarz*; 6) *krasownik*, *krasak*; 7) *mądrzejszy*.

W większości omawiane nazwy urabiane są od odpowiednich czasowników określających czynności kastrowania: *kastrować*, *krasać*, *krasować*, *misić*, *trzebić*. Czasowniki te, motywujące odpowiednie nazwy wykonawców czynności, notowane są na Mazowszu i Podlasiu oraz terenach sąsiadujących, m.in. w pracy A. Kowalskiej[16] (*misić*, *krasać*), J. Tarnackiego[17] (*mniszyć*, *czyścić*, *krasować*), W. Cyrana[18] (*krasać*), S. Warchoła[19] (*miśkować*), K. Dejny[20] (*misić*, *miśkować*, *krasać*), J. Chludzińskiej-Świąteckiej[21] (*krasać*, *miszyć*, *misić*) oraz w *Słowniku gwar polskich* J. Karłowicza[22] (*kastrować*, *kajstrować*, *misić*, *miśkować*, *mniszyć*, *krasać*, *kraszeć*, *krasić*).

Wymienione rodziny wyrazowe nazw z terenu całego Podlasia z Suwalszczyzną i pogranicza podlasko-mazowieckiego występują tylko w części we wsiach województwa siedleckiego. Nie notowałem tu nazw z rodzin wyrazowych oznaczonych wyżej liczbami 4, 5, 7. Z pozostałych nie występuje *węgier*, chociaż jest *węgrzyn*, a zupełnie sporadyczne są następujące nazwy: *kastrarz* (gmina Zbuczyn), *kastrowak* (wieś Przywózki, gmina Sokołów Podlaski), *kastrak* (wieś Rozbity Kamień, gmina Bielany), *kastrownik* (wieś Radoryż Kościelny, gmina Krzywda).

Nazwa *kastrownik*[23] (mapa nr 2) skupiona jest w południowo-wschodniej części województwa siedleckiego (także w województwie bialskopodlaskim), a więc na południowy wschód od granicy historycznego Mazowsza. Tę nazwę potwierdzają

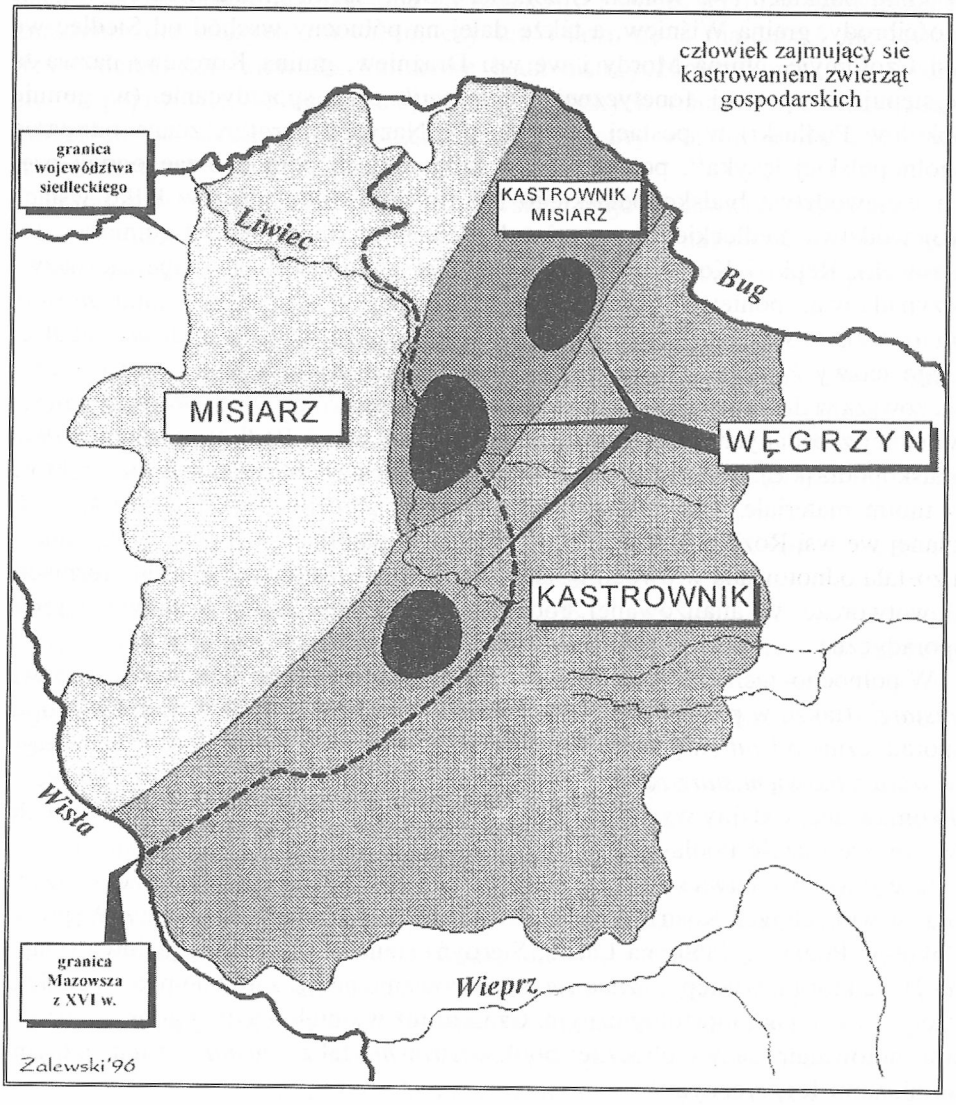
człowiek zajmujący sie kastrowaniem zwierząt gospodarskich
granica województwa siedleckiego
Liwiec
KASTROWNIK / MISIARZ
Bug
MISIARZ
WĘGRZYN
KASTROWNIK
Wisła
granica Mazowsza z XVI w.
Wieprz
Zalewski'96

na badanym terenie prace A. Kowalskiej[24], W. Cyrana[25] i S. Warchoła[26]. W kilku punktach (we wsiach Grabianka i Stok Lacki, gmina Siedlce, we wsi Mościbrody, gmina Wiśniew, a także dalej na północny wschód od Siedlec we wsi Czołomyje, gmina Mordy i we wsi Drażniew, gmina Korczew) nazwa ta występuje w postaci fonetycznej *kajstrownik* oraz sporadycznie (w gminie Sokołów Podlaski) w postaci *klajstrownik*. Nazwa *kastrator*, znana odmianie ogólnopolskiej języka[27], pojawia się w kilku wsiach północno-zachodniej części województwa bialskopodlaskiego (w gminie Łosice) oraz w kilku wsiach województwa siedleckiego w gminach Żelechów (m.in. wsie Łomnica i Zakrzówek), Repki i Korytnica. W tej ostatniej gminie jest ona zapewne nazwą przypadkową, ponieważ nakłada się na zwarty obszar z nazwami *misiarz* (*mnisiarz*), *misiut*. A. Kowalska nie notuje na terenie województwa siedleckiego nazwy *kastrator*, jednakże jest ona potwierdzona w jej pracy na terenie Mazowsza w dawnych powiatach wołomińskim i skierniewickim oraz na Podlasiu w jednej z badanych wsi w dawnym powiecie Radzyń Podlaski (województwo bialskopodlaskie). Nie notuje także wspomnianej wcześniej nazwy *kastrarz*, która w moim materiale wystąpiła we wsiach gminy Zbuczyn, oraz nazwy *kastrak*, znanej we wsi Rozbity Kamień. Ta ostatnia jest natomiast w pracy W. Cyrana[28], a została odnotowana w dwóch wsiach: Radzików i Jasionka. Pozostałe formacje słowotwórcze w analizowanej rodzinie wyrazowej są na badanym terenie sporadyczne.

W północno-zachodniej części województwa siedleckiego skupiona jest nazwa *misiarz*[29] (także w postaci fonetycznej *mnisiarz*, *misarz*, *micharz*, *mnicharz*) oraz sporadycznie *misiut* (w gminie Kosów Lacki). Są to wschodnie zasięgi zwartego obszaru z nazwą *misiarz* zaświadczoną w pracy A. Kowalskiej[30]. Nazwy należące do omawianej rodziny wyrazów obejmują, zgodnie z cytowaną pracą, prawie całe Mazowsze i część Podlasia.

Część województwa siedleckiego na północ od środkowego biegu rzeki Liwiec oraz w widłach rzek Kostrzyń i Liwiec (m.in. gminy: Kotuń, Mokobody, Węgrów, Sokołów Podlaski, Jabłonna Lacka, Sterdyń) stanowi obszar przejściowy (mapa nr 2), na którym występuje znaczne zróżnicowanie nazw, zarówno pod względem leksykalnym, jak i morfologicznym. Czasem już w obrębie jednej gminy, a nawet wsi, notowałam nazwy oboczne: obok *kastrownik* także *misiarz* (z ich różnymi odmianami fonetycznymi).

Na północno-wschodnich terenach Polski, we wsiach województwa suwalskiego, występuje nazwa *węgrzyn*, zaświadczona w pracy A. Kowalskiej[31] w dawnych powiatach Sejny i Augustów. Potwierdzają to również moje badania na tym terenie. Enklawy tej nazwy wyznaczają także wsie zbadane przeze mnie w województwie siedleckim, znajdujące się we wspomnianym już pasie przejściowym (mapa nr 2). Brak tej nazwy natomiast na terenie województwa siedleckiego w cytowanej pracy A. Kowalskiej[32]. Nazwę *węgrzyn* zanotowałam w kilku wsiach w gminach Mokobody i Bielany oraz nieco na południowy zachód od tych miejscowości, w gminie Wodynie. Występowanie tej nazwy w województwie

siedleckim jest sprawą interesującą i wymaga dalszych badań, które pozwolą ustalić czy została tu przeniesiona przypadkowo i wobec tego nie ma większego znaczenia dla naszych rozważań, czy też wiążą się z nią jakieś nie stwierdzone dotychczas zjawiska kulturowe bądź historycznojęzykowe. Nie wydaje się, iż pojawienie się omawianej nazwy w różnych wsiach, wprawdzie nieco odległych od siebie, ale tworzących dość zwarty obszar, może być tylko przypadkowe.

W najbardziej wysuniętych na wschód wsiach województwa białostockiego oraz sporadycznie w bialskopodlaskim występuje pokrewna nazwa *węgier* notowana także w pracy A. Kowalskiej. Nazwę tę w omawianym znaczeniu, jako powszechną, wymienia J. Tarnacki w cytowanej już pracy[33].

Pokrewne nazwy *węgier* i *węgrzyn* łączą niewątpliwie Podlasie z Polesiem, a ich dawne zasięgi zachodnie były zapewne szersze, na co wskazują moje badania, w świetle których jedna z tych nazw (*węgrzyn*) znana jest współcześnie na południowo-wschodnich krańcach Mazowsza.

Północno-wschodnią nazwą jest formacja odrzeczownikowa *kapłoniarz*, notowana w województwie suwalskim. Potwierdza ją także A. Kowalska[34] w swojej pracy. Wydaje się jednak, że nazwa ta może się różnić od omawianych wcześniej wartością znaczeniową, co sugeruje jej struktura. Jest to bowiem formacja od podstawy *kapłon* 'kastrowany kogut'. Czy wobec tego *kapłoniarzem* nazywano także tego człowieka, który kastrował np. młode ogiery, czy tylko tego, który kastrował młode koguty? Jednoznaczne określenie treści znaczeniowej tej nazwy wymaga dodatkowych badań semantycznych w terenie — od nazwy do znaczenia (znaczeń).

Sporadycznie w województwie łomżyńskim wystąpiła nazwa *trzebiacz*, a na granicy województw bialskopodlaskiego i siedleckiego *wytrzebiacz*. W pracy A. Kowalskiej nazwy te nie są notowane.

Na całym niemal obszarze Podlasia i pogranicza podlasko-mazowieckiego w wielu badanych wsiach występuje ogólnopolska nazwa *weterynarz*, najczęściej w postaci fonetycznej *weteryniarz* albo *wytryniarz*, która znalazła się wśród rodzin wyrazowych przedstawionych na mapie, chociaż nierzadko pojawiała się w odpowiedziach na pytanie kwestionariusza. Podobnie jest z nazwami *doktor* i *felczer*, również odnoszonymi przez niektórych informatorów do omawianego tu desygnatu. Żadna z nich nie obejmuje zwartego obszaru. Nakładają się one na siatkę nazw typowo gwarowych, zwłaszcza w północno-zachodniej części województwa ze zwartym obszarem objętym starą nazwą *misiarz* oraz w pasie przejściowym z obocznie występującymi nazwami *misiarz* i *kastrownik*. Można stąd wnosić, że wyrazy *weterynarz*, *doktor*, *felczer* są — w odniesieniu do interesującego nas i zanikającego już na wsi desygnatu (czynności, o których mowa wykonuje na ogół lekarz weterynarii) — nowym substratem nazewniczym. Potwierdzają to także wypowiedzi informatorów: *a to kajstrovńik čyśćiu ̯ḱedyś, tak nazyvali, kajstrovńik (Drażniew* niew, gmina Korczew), *davńi to muvili kastrovńik, ale ziś to juš tak śe ńe*

muvi, tera to veteryńaš (Wasilew Szlachecki, gmina Repu), *ḱedyś to mńiśaš mńiśiu śfyńe, a teras to felčer robi* (Miedzna).

Problem ten wykracza nieco poza badania dialektologiczne w tradycyjnej postaci, a zbliża się do socjolingwistyki, która ukazuje współczesne zjawiska języka w relacji do społeczeństwa, uwarunkowane wieloma różnorodnymi czynnikami tkwiącymi nie tylko w samym języku, ale i poza nim. Wymaga to odrębnych badań za pomocą metod rozwijanych przez współczesną socjolingwistykę, które w dużej mierze mają źródła także w badaniach dialektologicznych. Zintegrowanie metod badawczych dialektologii i socjolingwistyki, przy zastosowaniu w badaniach mikrosystemów językowych gęstej siatki punktów, może dać w rezultacie pełniejszy obraz nie tylko przeszłości językowej na danym terenie i przeobrażeń, jakim język ulegał, ale pozwoli również ukazać istotne zjawiska związane z funkcjonowaniem języka we współczesnej wsi polskiej.

Przedstawiony w artykule materiał leksykalny dzieli więc obszar województwa siedleckiego na trzy części: południowo-wschodnią z nazwą *kastrownik*, północno-zachodnią z nazwą *misiarz* oraz środkowo-północno-wschodnią z wariantywnymi nazwami *kastrownik*, *misiarz* i *węgrzyn*. Przyczyn takiego zróżnicowania terenu należy szukać nie tylko w kolejnych etapach osadnictwa na Podlasiu, co jest sprawą zupełnie oczywistą, ale trzeba także dostrzegać pewien związek między rozwojem dialektów a zmieniającymi się historycznymi granicami politycznymi, administracyjnymi i kościelnymi, na co zwracają uwagę dialektolodzy[35]. Na badanym terenie uwarunkowania te wydają się być dosyć istotne i znajdują odbicie w faktach językowych.

PRZYPISY

[1] *Atlas historyczny Polski* pod red. W. Czaplińskiego i T. Ładogórskiego, Warszawa 1979.

[2] Tamże.

[3] Teren badań, których fragment prezentuję w artykule, wykracza poza województwo siedleckie i obejmuje obszary położone na wschód od Mazur i historycznego Mazowsza w granicach z XVI wieku. Jest to terytorium dzisiejszego Podlasia z Suwalszczyzną na północy i ziemią łukowską na południu oraz tereny, na których gwary polskie (mazowiecko-podlaskie) stykają się z gwarami białoruskimi i ukraińskimi. Uwzględniam taże w badaniach te obszary mazowieckie, które przylegają do wschodniej granicy historycznego Mazowsza, w tym cały teren województwa siedleckiego.

[4] Gloger Z., *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków 1900, s. 201–203; Zajączkowski S., *Najdawniejsze osadnictwo na Podlasiu*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych". T. 5, 1936.

[5] Wiśniewski J., *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XVI do połowy XVIII wieku*, „Acta Baltico-Slavica", T. 1, Białystok 1964, s. 130–134.

[6] Smoleński W., *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908, s. 128.
[7] Mikulski J., *W sprawie niewłaściwego stosowania nazwy Podlasie dla niektórych powiatów województwa lubelskiego,* „Czasopismo Geograficzne", T. 9, z. 3 (1931), s. 210.
[8] Cyran W., *Gwary polskie w okolicach Siedlec,* Łódź 1960.
[9] Kowalska A., *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Rzeczownik,* Wrocław, T. I — 1975, T. II — 1979.
[10] Ugrupowanie dialektów, poddialektów i mniejszych jednostek gwarowych podaję według spisu znajdującego się we Wstępie do II wydania *Wyboru tekstów gwarowych* K. Nitscha (Warszawa 1960) oraz według mapy nr 4 *Słownika gwar polskich* pod red. M. Karasia (Wrocław 1979, T. I, z. 1).
[11] Por. Gardzińska J., *Teksty gwarowe z południowego Podlasia*, Siedlce 1993, s. 11 – – 12.
[12] Dużą liczbę tych nazw rejestruje *Słownik staropolski* pod red. S. Urbańczyka, Wrocław 1953, T. I, z. 1 i n.
[13] Zob. Falińska B., *Semantyka a geografia lingwistyczna. Polonica II*, 1976, s. 221 – – 231.
[14] Por. Kowalska, op. cit., T. II, mapa 101 i komentarz, s. 37 – 38. Zob. też Kowalska A., *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Warszawa 1991.
[15] Nazwy tu wymienione pochodzą nie tylko z województwa siedleckiego, ale z całego terenu objętego badaniami (por. przypis 3.).
[16] Kowalska A., *Zróżnicowanie słowotwórcze...*, l.c.
[17] Tarnacki J., *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie-Mazowsze),* Warszawa 1939, s. 67 – 68.
[18] Cyran, op. cit., s. 164.
[19] Warchoł S., *Gwary dawnej Ziemi Stężyckiej*, Wrocław 1967, s. 144.
[20] Dejna K., *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, z. 1 – 6, Łódź 1962 – 68 (mapa 536 i komentarz).
[21] Chludzińska-Świątecka J., *Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur*, „Prace Filologiczne", T. XXII. Warszawa 1972, s. 165, 169.
[22] Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, T. II, III. Kraków 1901.
[23] Mapa nr 2 obrazuje północno-zachodnią granicę zwartego obszaru pokrytego nazwą *kastrownik*. Zasięgi wschodnie tej nazwy w omawianym znaczeniu są znacznie szersze. Potwierdza ją A. Kowalska w woj. bialskopodlaskim, również J. Tarnacki notuje ją na Polesiu (*op. cit.*, s. 67).
[24] Kowalska A., *Zróżnicowanie słowotwórcze...*, l.c.
[25] Cyran, op. cit., l.c.
[26] Warchoł, op. cit., l.c.
[27] *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, T. III, Warszawa 1961, s. 602.
[28] Cyran, op. cit., s. 182.
[29] Zob. mapa nr 2 ze wschodnimi zasięgami zwartego obszaru tej nazwy.
[30] Kowalska A., *Zróżnicowanie słowotwórcze...*, l.c.
[31] Tamże.
[32] Badania w województwie siedleckim przeprowadziłam w ponad 100 wsiach (w pracy A. Kowalskiej jest 17 punktów z badanego terenu). Gęsta siatka punktów, możliwa do zastosowania w badaniach mikroregionów, ma tu niewątpliwą przewagę, pozwala bowiem wzbogacić i uściślić wiedzę na temat badanej rzeczywistości językowej.
[33] J. Tarnacki pisał o tej nazwie następująco: „(...) Na Polesiu zapanowała wszechwładnie przygodna nazwa *venǵer*, od narodowości, do której zaliczano wędrownych Rusinów zakarpackich, którzy zajmowali się kastrowaniem zwierząt. Interesująca i zagadkowa jest historia tego wyrazu na Polesiu ze względu na jego polską fonetykę. Gdyby *venǵer*

był tak popularny na Mazowszu jak na Polesiu, przyjęlibyśmy bez wahania jego mazowieckie pochodzenie. Ponieważ jest on w dialektach mazowieckich mało znany, szukać musimy punktu wyjściowego ekspansji wyrazu *venger* pośrednio w Małopolsce". (Tarnacki, op. cit., s. 67–68).

[34] Kowalska, op. cit., l.c.

[35] Zob. Nitsch K., *Dialekty języka polskiego*, Wrocław 1957, s. 8; Cyran, op. cit., s. 213.